

17. Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ. – Львів: ТОВ «Простір-М», 2007. – Т. 1 – 2.
18. Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту / Підгот. до друку: О.В. Тодійчук (гол. упор.), В.В. Страшко, Р.І. Остащ, Р.В. Майборода. – К.: Наук. думка, 1995. – 592 с.
19. Словарь української мови / Упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. – К.: Наук. думка, 1996-1997. – Т. 1 – 4.
20. Словник мікрогідронімів України. Волинь, Житомирщина, Запоріжжя, Київщина, Кіровоградщина, Полтавщина, Черкащина / За ред. О.П. Карпенко. – К.: Обереги, 2004. – 448 с.
21. Словник прізвищ північно-західної України: У 3-х т. / Упор. Г.Л. Аркушин. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волинськ. нац. у-ту ім. Лесі Українки, 2009.
22. Тверская земля в военной истории России. Книга памяти. Режим доступу: <http://www.history.tver.ru>
23. Телефонний довідник: Радехів 2003. – Червоноград: Панорама, 2003. – 120 с.
24. Тимів І. Село на Покутті в XV-XVIII ст. Історія Бортників від найдавніших часів до XIX ст. Серія: Села і міста Покуття. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 176 с.
25. Трійняк І.І. Словник українських імен. – К.: Довіра, 2005. – 509 с.
26. Чучка П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. – Львів: Світ, 2005. – 704 с.
27. Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / Под ред. О.Н. Трубачева и А.Ф. Журавлева. – М.: Наука, 1974-2010. – Вып. 1 – 36.
28. Яшкін І.Я. Слоўнік беларускіх мясцовых геаграфічных тэрмінаў: Тапаграфія. Гідралогія. – Мінск: Беларуская навука, 2005. – 808 с.
29. Holutiak-Hallick Stephen P. Jr. Dictionary of Ukrainian Surnames in the United States. – Georgia: Slavic Onomastic Research Group, 1994. – 493 s.
30. Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. – Wiesbaden: Akademie der Wissenschaften und der Literatur, 1962-1980. – Bd I – X.
31. Rymut K. Nazwiska polakow: Siownik historyczno-etymologiczny. – Krakow: Wyd-wo In-tu Jkzyka Polskiego PAN, 1999-2001. – T. I – II.
32. Siownik nazwisk wspaniczeŋnie w Polsce uitywanych / Wyd. K. Rymut. – Krakow: PAN, 1992-1994. – T. I – X.

Ганна Воронич (Київ), старший науковий співробітник Інституту української мови НАНУ, кандидат філологічних наук

Прізвища (прізвищеві назви) похідні від назв народів: формування й кодифікація

Прізвища, зазвичай, сигналізують про час та місце виникнення, тобто є своєрідними координатами. Величезна кількість сучасних українських прізвищ виникла під впливом Запорозької Січі. Саме тут вперше виникла потреба офіційної реєстрації козаків. У козацьких реєстрах перевагу над усіма іншими мають прізвища на *-енко* (наприклад, у реєстрі Київського полку прізвища на *-енко* становлять 60%). Значну групу прізвищ походить від апелятивів на позначення особливостей зовнішнього вигляду, вдачі, поведінки запорізьких козаків: *Головко, Чуб, Зуб, Носенко, Губенко, Шраменко, Горбоніс, Рябко, Білан, Сльнко, Легкоступ, Побігайло, Циподрига, Сви-*

стун, *Покотило, Круть* і под. Особливими маркерами відчайдушного та розкутого духу запоріжців є прізвиська, своєрідні не лише за значенням сполучуваних слів, а й за самим способом творення, що немає аналогій в антропонімії інших слов'ян: *Непий-вода, Недайкаша, Неїжборц, Нагнибіда, Паливода, Перебийніс, Куйбіда* й под. За прізвиськом можна було дізнатись про поширені в Україні ремесла, промисли, характер військової, торгівельної чи творчої діяльності: *Сердюк* – гетьманський охоронець; *Пушкар, Гармаш, Гарматій* – козаки, які обслуговували або виготовляли цей вид зброї; *Соломаха, Тетеря* – походять від назв страв, які козаки вживали майже щодня; або ж *Хорунжий, Сотник, Компанієць, Крамар, Саловоз, Стороженко, Мельниченко, Порохня, Тягнишкіра, Дігтяр, Стельмах, Попович, Крамар* і под. За козаком закріплювалась назва місцевості або міста, села, звідки він прибув: *Галицький, Кальміуський, Кодацький, Чигиринський, Лебединець, Миргородський, Прилуцький, Полтавський, Чугуєвець, Поліщук, Волошко, Волошин* та ін. Про інтернаціоналізм Запоріжжя свідчать прізвиська, що походять від етнонімів: *Лях, Ляшенко, Полулях, Гуржій* [1], *Сербин, Литвин, Литвиненко, Литвинчук, Вірменко, Циганенко, Турчин, Турченко, Турченяк, Гуцул, Москаль, Москаленко, Циган, Циганенко, Циганчук, Чех, Чешко, Молдаван, Волошин, Татаренко, Татарчук*. Варто зазначити, що іноді навіть перший носій такого прізвиська не завжди належав до неукраїнського етносу [2].

У пам'ятках XVII ст. із Середньої Наддніпряниці зафіксовано чоловічі прізвисьцеві назви різноманітні за структурою. Трикомпонентні (чи більше): *пан Федор Жученко* (АПГУ, II, 72), *пан Іван Лубяниця, мещанин и купец* (АПГУ, III, 101), *пан Семен Яременко, воїт* (АПГУ, II, 83), *пан Родко Степаненко* (АПГУ, II, 65), *пан Стиран Козелський, мещанин и купец* (АПГУ, III, 14), *пан Прокон Левенец, полковник Полтавський* (АПГУ, III, 102), *пан Клим Чорнушенко* (АПГУ, II, 46), *Василь Трохименко, крамар* (АПГУ, II, 11), *пну Івану, пртелеви* (АПГУ, I, 46), *господар мой Гринко* (АПГУ, II, 91). Двокомпонентні (ім'я і прізвиське; ім'я та ім'я по батькові або ж ім'я й прикладка): *Остан Сьдак* (АПГУ, II, 74), *Хведор Кравец* (АП, 266), *Роман Нус* (АПГУ, II, 27), *Максим Житник* (АПГУ, II, 15), *Дмитро Щегелський* (АП, 223), *Ігнат Іванич* (ДХм, 134), *Дорош Горбаненко* (АПГУ, II, 59), *Лукаш Адаманко* (АПГУ, II, 64), *Семен Мазуренко* (АПГУ, II, 96); *пан Іван Твердохлѣб* (АПГУ, II, 71), *Іван Искра* (АПГУ, III, 92), *Василь Ткачик* (АП, 20), *Богдан Шмигель* (АПГУ, II, 48). *Гаврило Крук* (АПГУ, II, 61). *пну Вакуле* (АПГУ, II, 52), *пну Микити* (АПГУ, I, 10), *Артюх Василевич* (АПГУ, II, 62), *Семен Хведорович* (АПГУ, II, 7), *Манко Хведорович* (АПГУ, II, 62), *Андрей Василевич, Гельяш швец* (АПГУ, I, 150), *Не(с)тер товариш* (АЛ, 63), *пну Тетери* (ДХм, 495), *пну Прокопові* (АПГУ, III, 11), *господар Гринко* (АПГУ, I, 91), *син Омелян* (АПГУ, II, 69), *пан Костя* (АПГУ, II, 86), *пан Дем'ян* (АПГУ, III, 11), *мой Демко* (АПГУ, III, 5), *пан Гарасім* (АПГУ, III, 9). Односкладні за структурою: тільки прізвиська – *Пудленко* (АПГУ, II, 99), *Макушенко* (ДХм, 317), *Михалко* (АПГУ, I, 8), *Скабенъко* (АПГУ, II, 95), *Ромашко* (АПГУ, II, 58), *Котляр* (АЛ, 57 зв.), *Крук* (АПГУ, II, 65, 66), *Дорош* (АПГУ, II, 31), *Мотилю* (АЛ, 60), *Дорош* (АПГУ, II, 58), *Левенец* (АПГУ, III, 28), *Кашка* (АП, 4), *Свѣчка* (АП,)397, *Котляр* (АЛ, 57 зв.), *Опара* (АЛ, 36), *Гайдай* (АП, 164), *Барабаи* (АПГУ, III, 36), *Горкуша* (АПГУ, II, 62), *Де(й)нека* (АЛ, 87 зв.) [3]; чи самі імена – *Данило* (АЛ, 81 зв.), *Грицко*

(АП, 271), *Петро* (АП, 29), *Хвеско* (АП, 224), *Павло* (АП, 224), *Тимко* (АПГУ, I, 9), *Васко* (АПГУ, II, 91), *Дмитро* (АПГУ, II, 58), *Архип* (АП, 30), *Гавърילו* (АЛ, 90), *Михайло* (АПГУ, III, 24), *Роман* (АПГУ, III, 9), *Миско* (АПГУ, I, 27), *Дгънис* (АЛ, 44), *Лукаш* (АПГУ, I, 155), *Остан* (АПГУ, II, 82), *Грицко* (ДХМ, 275), *Богдан* (АПГУ, II, 66; III, 67), *Лусян* (АПГУ, I, 27), *Петро* (АПГУ, II, 47), *Васель* (АЛ, 9 зв.), *Зінко* (АПГУ, II, 84), *Андръй* (АПГУ, III, 9), *Хома* (АПГУ, II, 93), *Ярема* (АП, 259), *Фома* (АЛ, 33 зв.), *Костя* (АПГУ, I, 13). Також у пам'ятках зафіксовано низку апелятивів, за якими ідентифікували осіб, і які з часом переходили в ранг прізвищ: соціальний статус – *болярин* (АПГУ, II, 25), *пан сотник* (АП, 336), *полковник* (ДХМ, 317, 426), *мещанин* (АЛ, 44); *козак* (АЛ, 44), *войт* (АПГУ, II, 83), *арендар* (ДХМ, 424), *отец ігумен* (ДХМ, 310, 422, 423); фах – *крамар*, *резник* (АЛ, 83 зв.), *писар* (АПГУ, III, 106; АП, 32), *кравец* (АП, 4), *дозорця* (ДХМ, 343), *овчар* (АПГУ, I, 44; III, 94; АПГУ, I, 26); назви спорідненості, родинних стосунків: *кум* (АПГУ, I, 27), *дгъд* (АПГУ, I, 162), *зять* (АПГУ, II, 41); назв місцевості – *полтавець* (АП, 267); народів – *татарин* (ДХМ, 411) і под.

Водночас у XVII ст. в Україні склалася ситуація, коли офіційна ідентифікація особи ґрунтувалася і на народно-побутовій традиції [4]. Уживання особових іменувань навіть у суто офіційних документах не було строго регламентованим, відзначалося різноманітністю форм і нестабільністю їх використання. Проте в пам'ятках уже простежується тенденція дотримуватися чергування *-ові / -у* в іменах і прізвищах чи відповідних прикладках, очевидно, з метою евфонії: *Богдану Шмиглеви* (АПГУ, II, 48), *Семенови Мазуренку* (АПГУ, II, 96); *господареві моему Гринцу* (АПГУ, II, 91). Такі чергування є доволі непослідовними. Часто зустрічаємо і словосполучення типу *Василю Трохименку*, *крамару* (АПГУ, II, 11), *Гаврилови Крукови* (АПГУ, II, 61), *Василеви Ткачикови* (АП, 20).

Звернімо увагу на кодифікацію прізвищ відетнонічного походження на *-ин* в українській мові, яка, безперечно, увібрала й козацькі традиції. У сучасній українській мові чинні два типи відмінювання – іменниковий і прикметниковий, які репрезентують її граматичну підсистему [6, 104]. Усталеним в українському мовознавстві є судження про те, що парадигма сучасних українських прізвищ має два словозмінні зразки: прізвища *іменникового* і прізвища *прикметникового* (тобто субстантивовані прикметники чи іменники прикметникового походження) типу, хоч за своїм значенням усі вони (оскільки прикметник набув властивості називати особу, втративши сутність носія ознаки) є іменниками й мусять підпорядковуватися граматичній логіці розвитку й функціонування цієї частини мови. Структурованість, а як наслідок, і наповнення цієї парадигми за чинними правописними нормами не завжди переконливі й достатньо обґрунтовані, а через те порою заводять в оману при з'ясуванні частиномовних словозмінних зразків тих чи інших прізвищ. Тоді ситуацію не рятує навіть введення особливого, ніби спричиненого цією ж ситуацією (а насправді її нерозумінням, чи, точніше, хибним витлумаченням) терміна «різновідмінювані іменники» [6, 108]. Відчуваючи логічні неузгодження у викладі, у граматиках оперативно *додатково* (!) розробляють для цих іменників ще одну парадигму.

Отже, в такий дивний спосіб до «чоловічих (тільки – !) прізвищ *прикметникової* структури на... *-ин*» потрапили прізвища типу *Волошин*, у яких формант *-ин* кваліфі-

ковано як патронімно-посесивний суфікс ад'єктивної групи, а отже, цей і подібні антропоніми «визнано» посесивними прикметниками за походженням, які незрозумілим чином начебто «зберігають прикметникові закінчення», тобто запропоновано вважати їх іменнико-прикметниками, змушуючи їх обирати в одних відмінкових формах словозмінного зразка іменникові закінчення, а в інших – прикметникові [6, 108]. Подібною логікою мотивовано віднесення до «субстантивованих» також прізвища *Татбрин* [11, 343]. Щоб щось зберігати, треба напередодні принаймні його мати, а збувшись, навіть якби колись і мав, про права власності на втрачене можна б заявляти, хіба сподіваючись на реституцію: у граматиці такий закон не є чинним, через те у власних назвах із морфологічно вираженою посесивністю маємо словозмінні форми *Київ – Києвом, Грушів – Грушевом, Малин – Малином* і т. д.

Насправді прізвище *Волошин* і структурно подібні до нього прізвища *Русин, Сербин, Литвин, Мордвин, Турчин, Угрин, Бережанин, Подолянин* та ін. (<іменники–назви народів: *волошин, грузин, лезгин, литвин, мордвин, русин, сербин, турчин, угрин...*; чи назви мешканців за місцем проживання: *бережанин, подолянин*) є іменниками, про субстантивне лексичне значення яких – ‘один із...’ – саме й сигналізує цей суфікс: *русини – русин, татари – татарин, лезгини – лезгин, грузини – грузин* і под. Частиномовна належність цих слів, зрозуміло, не змінюється залежно від орфографії: написано слово з великої чи малої букви. Жодним чином не може така орфографічна умовність [5], як написання з великої букви спричиняти перехід іменника в прикметник. Частіше навпаки. Ці лексеми в українській мові є і до того були (з часу вербалізації в ній цього поняття – одиничності, ‘один із багатьох ідентичних’, подібно, як *зернина*) іменниками зі звичайною, тобто стандартною іменниковою, а не побитою міллю у певних місцях парадигмою. У мові перелік аналогічних дериватів широкий і продуктивний, наприклад: *довжани – довжанин – довжанином, полтавчани – полтавчанин – полтавчанином, реметяни – реметянин – реметянином, харків'яни – харків'янин – харків'янином* та ін. У назвах осіб слов'янські мови здавна використовували суфікс *-in-ъ*, нерідко ускладнений ще суфіксальним елементом *-an-* (*-an-in, -ян-in*, ст.-сл. *-ъn-in-ъ*); первинною функцією цього суфікса була функція одиничності, яка зберігається й досі у слов'янських назвах осіб за територіальною чи національною ознакою. На основі суфікса *-in-* розвинувся суфікс *-in-a* для творення назв одиничних предметів, найбільш властивий з усіх слов'янських мов східнослов'янським, зокрема українській: *людина, дитина*. [7, 67]. (Підкреслення моє. – Г. В.) Тобто подібні морфологічні структури є питомою особливістю саме української мови, тому не варто її втрачати, цілком безпідставно, невмотивовано, всупереч здоровому глуздові затираючи в словозміні.

Саме така звукова будова суфікса *-ин* – з голосним [и] – доводить, що він є фонетично закономірним континуантом давньої його форми <-*in: давнє *i на українському мовному ґрунті рефлексувалося як [и], без пом'якшення попереднього приголосного: *Сербин, Турчин, Литвин* та ін., на відміну від російської мови, де маємо суфікс *-ин*: *Сталін, Ленін, Пушкін, Дьомін* (згідно з правописом суфікс в таких прізвищах не українізуємо, але і в граматиці української мови не визначено для них окреме місце: з одного боку, вони начебто є, а з іншого – їх ніби нема, як і прізвищ на *-іна, -ина, -ов(а), -в(а)*).

В українському живому мовленні у прізвищах – назвах осіб чоловічого роду на **-ин** (< назви народів та мешканців за місцем проживання) зафіксований виключно іменниковий словозмінний зразок, наприклад: одн.: *Волошин – Волошина – Волошиніві – Волошина – Волошином – (на) Волошинові – Волошине*; і мн.: *Волошини – Волошинів – Волошинам – Волошинів – Волошинами – (на) Волошинах – Волошини*. Правопис, пропонуючи для подібних словоформ загальноіменникову парадигму, вводить чомусь для орудного відмінка однини й кількох інших (Ор.одн. *Волошином*, Р. мн. *Волошиних*, Д. мн. *Волошином*, Зн. мн. *Волошиних*, Ор. мн. *Волошиними*, М. мн. *на Волошиних*) іменника, навіть за походженням, в чоловічому роді прикметникові (!) закінчення. Тобто, що особливо дивує, вимагає прикметникової форми *Волошиним* для питомого іменника, але дозволяє форму типу *Шухевичем* – для іменника, структура якого сигналізує про прикметникове походження: його посесивність посвідчують суфікси **-ев-ич** (**-ов-ич**).

Репрезентація прізвищового словозмінного зразка *Волошин* у розділі саме іменникової парадигми нуліфікувала б потребу створювати особливу словозмінну резервацію для іменників жіночого роду однотипної структури: ці лексеми, позначаючи особу жіночої статі, мають невідмінювану іменникову парадигму, отже, і в орудному відмінку буде з *Волошин (Марією)*, так само як і з *Бондар, Симович, Данило, Ткач, Петренко, Кравець, Кухар, Сенів, Юрчук* і под. (*Марією*). Таким чином, бодай у граматиці відновлюємо споконвічний український матріархат, у якому жінка – іменник, а чоловік – бодай інколи, таки прикметник?! Структура з морфологічним розходженням (чоловіча форма прізвища й жіноча – імені) узвичаїлася в українській мові вже давно (з часу відмови в офіційному слововжитку від форм типу *Бондарівна*), кодифікована й успішно функціонує саме в такому словопоєднанні.

І чи то російський словозмінний зразок магічний вплив справляє на мовців, чи то догідлива українська гречність позначається, але в мовній практиці уже будь-яке **-ин** у чоловічому прізвищі (безвідносно до його походження) кваліфікується як сигнал про його прикметниковість із відповідною словозміною, і тоді постають безглузді написання на зразок: «*Зінційовано зустріч було головою Кіровоградської обласної ради Миколою Сухомлиним*»; або й: «*Не можу не погодитися з шановним п. Миколою Сухомліним*» (З Інтернету) попри авторитетне, адекватне природі й структурі української мови (*Сухомлин* – складний іменник < *сух(ий)+о+млин*). Отже, **-ин** у цій структурі є частиною кореня, а не «морфологічним показником посесивності»: «*Давши лад рибі та снастям, підійшли до них рибалки, стали жартувати над Сухомлином, що добрі, мовляв, з окозамилювачів виходять юшковари... Ватаг не ображався.*» («Тронка», О. Гончар).

Вірогідно, визначаючи дистрибутивні відношення, а тим більше наповнення іменникової парадигми, варто брати до уваги, крім формальних, особливо функціонально-семантичні аспекти її складників. Для наведення ладу в розподілові й наповненні прізвищевих словозмінних зразків, варто розпочати з термінології. Можливо, відмовитися від терміносполуки «прізвища прикметникового типу», бо іноді вона сприймається двояко, час від часу заплутуючи мовця. На користь такого твердження певним чином вказує й той аргумент, що багато прізвищ, за походженням прикметники, функціону-

ють уже тільки як іменники, наприклад, прізвища типу *Шухевич*, оскільки суфікс *-ич* (<морфологічний показник патронімічності) у сучасній українській мові втратив функціонально-словотворчу продуктивність (чи так само, як і формант *-ль* у слові *Ярославль* чи *-ій* у прізвищах *Орлій*, *Козій*, *Бабій* (<в діалектному мовленні апелятив *бабій* є семантичним відповідником до *бабич* (>*Бабич*) – ‘народжений від жінки, яка уже має онуків’), які етимологічно є похідними прикметниками, утвореними за допомогою суфікса **їь* (*-*їь(а)*, *-*їь(е)*), тобто здатність творити присвійні прикметники. Доказовішою, а головне, однозначно сприйнятою була б класифікація прізвищевих словозмінних зразків на прізвища–прикметники (субстантивовані: *Білий*, *Чорний*, *Задорожний*, *Коблянянський*, *Коцюбинський*) та прізвища–іменники. За такого підходу етимологічно прозорим й переконливо аргументованим був би іменниковий словозмінний зразок (без жодних невмотивованих застережень про подібність морфемної структури до апелятивів–присвійних прикметників із формантом *-ин*: *мамин*, *сестрин* і под. чи й неправильних категоричних тверджень, що начебто всі «антропоніми на *-ин* за походженням є посесивними прикметниками») [8, 266].

Коли треба оборонити права фонем */и/* в позиції початку слова (*и*нак, *и*нший) чи відреставрувати поруйновану пристосовництвом до російської мови словозмінну парадигму іменників жіночого роду давньої основи на *-*ї-* (*вість* – *вісти*), то ми, цілком слушно, вивчаємо їхню ретроспективу й спираємось на практику їхнього функціонування в живому мовленні, тобто з’ясуємо їхню дескриптивну норму. Чим согрішив *Волошин* (з компанією) перед українською мовою, що саме його позбавлено не тільки права стояти твердо на ногах у словозмінній парадигмі і не хитатися між частинами мови, вростаючи корінням у мовні глибини, а ще й на закономірний історичний спадок?

Отже, корені іменникової парадигми для аналізованих лексем у живій українській мові сягають її історії: саме іменникова парадигма для них є питомою, давньою, успадкованою, очевидно, «збереженою». Зрозуміло, що логічно вмотивована іменникова словозмінна норма цього прізвища, potwierджена живим мовленням, мусить стати нормативним приписом в граматиці української літературної мови і єдино прийнятним директивним зразком в українському правописі.

Гадаємо, що прикметниковій парадигмі російських прізвищ в українській мові (якщо не буде зазіхань на їхній правопис, як це вчинили, приміром, у країнах Прибалтики) можна толерантно, по-українськи надати змогу такою й залишатися: *Н. Іванов, Гагарін – Іванова, Гагаріна; Р. Іванова, Гагаріна – Іванової, Гагаріної; Д. Іванову, Гагаріну – Івановій, Гагариній* і т. д. До речі, російська мовна практика українських *Іваненків*, які пручаються й не творять у російській мові словозмінних форм, активно робить *Іваненковими*, а для тих зайд, які таки не піддалися зросійщенню, має окремий словозмінний зразок – *невідмінювані*, цілком ігноруючи їхню «домашню поведінку». А ми, виходить, на догоду парадигмі *Іванов* замордували словозмінний взірць *Волошин*. До речі, прізвища на зразок Унгурян (< Унгуряну), Тураній (< Турані) за походженням є запозиченими прикметниками (перше – з румунської, друге – з угорської мов), але ми не запобігаємо перед ними так, як перед російськими словоз-

мінними структурами, а помірковано адаптуємо їх до вимог природи своєї мови й, ігноруючи їхню історичну пам'ять, відмінюємо за іменниковим зразком.

І чи то російський словозмінний зразок такий магічний вплив справляє на мовців, чи то догідлива українська гречність позначається, але в мовній практиці уже будь-яке *-ов* у чоловічому прізвищі (безвідносно до його походження) кваліфікується як сигнал про його прикметниковість із відповідною словозміною. Так, наприклад, в авторефераті кандидатської дисертації, апробованому ВАКом України, послідовно занотовано прикметникові словоформи угорських, за походженням, прізвищ на *-ов*, які аніякогісінького стосунку до прикметників не мають і насправді є справжнісінькими іменниками, а буквосполученням *ов* в українській транслітерації передаємо угорський звук [y] ([o] довге): «Аналіз змісту підручників з літератури, укладених М. Драгомановим..., К. Сабовим і А. Волошином...» [9, 21, 28 і т.д.]. Остання словоформа тішить, але що впхнуло Сабова до прикметників? Це прізвище походить від апелятива *szaby* – ‘кравець’. У різному фонетичному оформленні ця лексема (й структурно подібні: *аризьв* (*арияв*) < bɾsy – ‘лопата’, ‘заступ’ [10, 18], *ббтов* < baɟy – ‘залишки перепаленого тютюну для жування’, ‘тютюн для жування’, *бнмбов*, *бнмбув* (*бнмбувка*) < bimby – ‘розбишака’, ‘нерозсудлива людина’ [10, 25] і т. ін.) побутує в контактних з угорською мовою українських говірках *сабфв*, *сабэв*, *сабьяв* [10, 325] і має в них стандартну іменникову словозмінну парадигму. Подібна притичина також, наприклад, із прізвищем *Вакаров*. Ось запропонована його словозмінна парадигма у джерелах, що претендують на визнання кодифікаційних авторитетів в сучасній українській літературній мові: *Вака́ров –Вака́рова –Вака́рову –Вака́рова –Вака́ровим –при Вака́рові, Вакарову –Вака́рове, Вака́ров* (ч. р.); іще «цікавішим» виглядає жіночий словозмінний зразок: *Вака́рова –Вака́рової –Вака́ровій –Вака́рову –Вака́ровою –при Вака́ровій –Вака́рова* (ж. р.); і, нарешті, форми множини: *Вака́рови –Вака́рових –Вака́ровим –Вака́рових –Вака́ровими –при Вака́рових –Вака́рови* (мн.) (<http://uk.worldwidedictionary.org/> Онлайн-словник української мови). Або ж іще приклад: «С.Панько зустрічається і дружить із Д.Вакаровим, К.Галасом, С.Проданом, С.Сочкою та іншими юними літераторами-закарпатцями, які навчалися в угорській столиці» (Вікіпедія). Диво та й годі! Прізвище *Вакаров* (в аналізованому контексті – відомого поета-антифашиста Дмитра Вакарова) за походженням є також іменником (встановлюючи його етимологію, вчені розходяться хіба щодо джерела його походження – румунська чи угорська мова, проте в обох – це іменник), отже, й цілком логічно мусило б мати іменникову словозмінну парадигму. (Порівн. сучасні живомовні свідчення: *вакарэв* (род. одн – вакарува) – ‘сіть у вигляді круглої хлібини, виварена з ропи’: *ка|ровы ва|рили з ропы в |горниках та прода|вали в Ма|д'аричин'і за |зерно*. Пор. угор. *vakary* – ‘колобок із залишків тіста’ [10, 34]).

Загальномовні граматичні взірці і приписи годиться вводити у мову не руйнуючи при цьому вже усталені, потверджені живим мовленням, не відмовляючись від скарбу історичної спадщини, вивчивши можливості й тенденції, притаманні її природі, що допоможе доконечно з'ясувати чинники, які спричиняють, у нашому випадку, її граматичний лад, а не сушити голову, як навчити рідну мову кваліфікувати інвазії і дбати про зайд, навіть коштом нищення власної словозмінної структури. Установлені в такий спосіб дефініції й норми будуть виструнченішими й стабіль-

нішими, бо базуватимуться на природному, не обмеженому ареально й функціонально матеріалі, істинно, а не тільки в голові вченого існуючому фундаменті, запобігатимуть творенню калічі наперекір мовній дійсності. Тому, визначаючи дистрибутивні відношення, а тим більше наповнення іменникової парадигми, пропонуючи словоформі місце у словозмінній чи словотвірній моделі, варто брати до уваги, крім формальних, особливо функціонально-семантичні аспекти її складників, а також незле було б враховувати її ретроспективний розвиток.

Список літератури

АБ – Акты Бориспольского мейского уряда 1612 – 1699 гт. с предисловием Стороженко А. В. – К.: Киев. старина, 1982. – 112 с.

АЛ – Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст. (1652 – 1687 pp.) ЦДІА України в Києві, ф. 1528, оп.1, од. зб. 1. – 133 а.

АП – Пирятинские актовые книги. – В кн.: Стороженки: фамильный архив. Т. 6. – Киев, 1908. – 798 с.

АПУ – Актовые книги Полтавского городского уряда XVII века. Вып. 1. Справы поточные 1664 – 1671 годов. Редакция и примечания В.Л. Модзалевского. – Чернигов, 1912; Актовые книги Полтавского городского уряда XVII века. Вып. 2. Справы вечистые 1664 – 1671 годов. Редакция и примечания В. Л. Модзалевского. – Чернигов, 1912; Актовые книги Полтавского городского уряда XVII века. Вып. 3. Справы вечистые 1672 – 1680 годов. Ред. и примеч. В. Л. Модзалевского. – Чернигов, 1914.

АС – Актовая книга Стародубского городского уряда 1693 года. / Под. ред. В. Л. Модзалевского. – Чернигов, 1914.

ДХм – Документи Богдана Хмельницького. 1648-1657. Упорядники І.Крип'якевич та І.Бутич. Вид-во АН УРСР. – Київ, 1961. –740 с.

1. Прізвище *Гуржій* – кавказького походження; утворене від слова *гигси*, яке в тюркських мовах (казахській, інгуській) означає «грузин».
2. Людина, яка поверталася додому з мандрів, часто набувала відповідного прізвиська. Ось як пояснює своє ім'я кобзар із поеми «Гайдамаки» Т. Шевченка : «*Та я й не волох; так тільки – був колись у Волощині, а люде й зуть Волохом, сам не знаю за що*». Або ж прізвисько Москаль могло бути первісним найменуванням росіянина (І.Котляревський «Москаль-чарівник»), але частіше так називали солдатів, які відслужили в царській армії (Т. Шевченко «Москалева криниця»).
3. *Дейнека* (лат. – *dejneka*) – розбійник, що нападає з палицею (кйком, бучком) у руках. Про гурт дейнек Борис Грінченко каже, що це натовп, озброєний дубинками: «За часів полковника полтавського М.Пушкаря багато селян воювали, маючи за зброю коси, вила, палиці. Їх і називали дейнеками: «*Защуміли в полі дуби кучеряві, загукали гайдячани на дейнецькі лави*» (пісн.). На зразок дейнек були озброєні гайдамаки».
4. Ось факт, описаний І. Франком у «Причинках до української ономастики»: У 1667 р. московський стольник Кікін у Полтаві розглядав скаргу, але не зміг прийняти ухвалу, бо прізвищеві назви зазначених у скарзі козаків, були відсутні в полковому реєстрі. На запит стольника полковник Витязенко відповів: «А що козаки прозвищами не сходяться, так се тому, що у нас в Україні такий звичай, що люди називаються різними прозвищами: у одного чоловіка три й чотири прозвища: по батькові, по тестеві, по теці, по жінках прозиваються, і ось чому одні й ті самі люди у воеводи в мужицькім реєстрі написані одними прозвищами, а у нас, у полковім козацькім, іншими».

5. Яку, до речі, відомий український класик П. А. Загребельний абсолютно зігнував у романі «Брухт», проте це не завадило адекватно сприймати зміст твору.: *Загребельний П.А. Брухт* Х.: Фоліо, 2002. – 400 с.
6. *Вихованець Іван, Городенська Катерина*. Теоретична морфологія української мови. – К.: Пульсари. – 2004. – 400 с.
7. *Історія української мови. Морфологія*. – К.: Наук. думка, 1978. – 539 с.
8. *Капталян Олена*. Морфологічна парадигматика прізвищ прикметникового типу в українській мові // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. – Вип. 17. – Донецьк, ДонНУ, 2008. – С. 266–272.
9. *Маляр Л.В.* Вивчення творчості класиків української і зарубіжної літератури у школах Закарпаття (друга пол. ХІХ – перша пол. ХХ ст.). // АҚД. – Івано-Франківськ. – 2004. – 48 с.
10. *Сабадош Іван*. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород, Ліра. – 2008. – 480 с.
11. *Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівеччини) / К.М. Лук'янчук (голов.ред), Н.Д. Бабич (уклад.)*. – Чернівці: Букрек, 2002. – 424 с.

Оксана Ніка (Київ), доцент кафедри історії та стилістики української мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор філологічних наук, доцент

Концепт як барокова стилістична фігура

(на матеріалі писемних пам'яток другої половини ХVІІ ст.)

Специфіка барокового тексту традиційно вимірюється сполукою слів “поєднання непокєднуваного”, “неочікуване поєднання”, що конкретизується використанням різних стилістичних фігур і тропів, конфігурація яких універсальна, тому цілком придатна для лінгвостилістичного аналізу тексту будь-якого часового відтинку. Утім, традиційно визначувані стилістичні фігури і тропи лише певною мірою, у синтезі, можуть розкривати і покривати поняттєвий обсяг “поєднання непокєднуваного” як іманентної барокової риси. Оскільки ця особливість прочитується і в незвичних поєднаннях слів, виявляється і в межах одного речення-висловлювання, і в межах всього тексту, то з такими ознаками варто співвідносити оксиморон, метафору, антитезу, символ тощо. У цьому разі варто уточнити доцільність визначення концепту як власне барокової стилістичної фігури, яка в різний спосіб експлікувала б типову барокову ознаку творення нових і неочікуваних, “нонсенсних” для автора і реципієнта поєднань слів, висловлювань, ширше – нових смислів не тільки в тексті, але й “у просторі душі” людини барокового часу.

Нинішнє розуміння терміна “концепт” у філософії та лінгвістиці часто ототожнюється з поняттям, сигніфікатом, існують й інші тлумачення, частіше периферійні: концепт як прийом концептизму і кончетто як химерна метафора.

Для староукраїнського книжника слово “концепт” було відоме передусім за науковими текстами в значенні “поняття”. Так, у латиномовному трактаті з логіки І. Гізеля підтверджується таке ж функціонування *концепту*, що засвідчено і в предметному покажчику до публікації його текстів: *концепт* (також див. *поняття*) 31, 33, 53... [2, 445]. Тут наводимо й інші терміни для порівняння: *дискурс* (також див. *роз-*